

BAKI BEYNƏLXALQ
MULTİKULTURALİZM MƏRKƏZİ

BAKU INTERNATIONAL MULTICULTURALISM CENTRE

Головний редактор:

Камал Абдулла

Голова опікунської ради

Бакинського міжнародного центру мультикультуралізму,
академік

Редакційна колегія

Іса Габіббейлі (академік), Азад Мамедов (професор),

Асіф Гаджієв (професор), Октай Самедов (доцент),

Тельман Казімов (доцент), Гіснат Рустамов,

Сарраф Гусейнов, Реван Гасанов

Відповідальний за видання українською мовою:

Олена Семенчук

*На зворотній стороні обкладинки зображено фотографії фігур
азербайджанського скульптора, народного художника Горуша
Бабаєва за мотивами епосу «Кітабі Деде Горгуд».*

Фотограф: Ахмед Мухтаров

ISBN: 978-9952-28-258-0

© БМЦМ, 2015

Ця книга підготовлена відповідно до плану заходів, передбачених Розпорядженням Президента Азербайджанської Республіки про відзначення 200-річчя першого перекладу та видання «Кітабі Деде Горгуд» німецькою мовою, і видана Бакинським міжнародним центром мультикультуралізму 25-ма мовами:

аварська	гінді	китайська	російська	удінська
англійська	грецька	курдська	талишська	українська
арабська	грузинська	лезгинська	татська	французька
азербайджанська	іврит	німецька	турецька	хіналігська
вірменська	італійська	перська	угорська	японська*

* Цю книгу в майбутньому буде видано іспанською, португальською, індонезійською, голландською, польською, чеською, болгарською та багатьма іншими мовами.

**Розпорядження Президента Азербайджанської
Республіки про відзначення 200-річчя першого
перекладу та видання «Кітабі Деде Горгуд»
німецькою мовою**

У 2015 році виповнюється 200 років з часу виявлення німецьким вченим-сходознавцем Фрідріхом фон Діцем, видання та визнання світовою науковою спільнотою пам'ятки «Кітабі Деде Горгуд», що займає виняткове місце в скарбниці культурних багатств азербайджанського народу і протягом століть стала невід'ємною складовою національно-духовної самобутності.

Протягом минулого періоду були проведені численні дослідження, пов'язані з епосами «Деде Горгуд», і зроблені важливі кроки в напрямі формування горгудознавства як окремої сфери.

Урочисте проведення у 2000 році на міжнародному рівні по лінії ЮНЕСКО 1300-річного ювілею «Кітабі Деде Горгуд» стало початком нового етапу в дослідницькій історії пам'ятки.

Враховуючи велике значення епосів «Деде Горгуд» у збереженні національно-культурної спадщини і вихованні нових поколінь у дусі азербайджанства, з метою забезпечення системної діяльності горгудознавства, керуючись пунктом 32 статті 109 Конституції Азербайджанської Республіки, постановляю:

1. Міністерству культури і туризму Азербайджанської Республіки спільно з Міністерством освіти і Національною академією наук Азербайджану, з урахуванням пропозицій Бакинського міжнародного центру мультикультуралізму, Фонду «Знання» при Президентові Азербайджанської Республіки та Спільки письменників Азербайджану підготувати та подати для затвердження до Кабінету Міністрів Азербайджанської Республіки програму дій, пов'язаних із 200-річчям першого перекладу німецьким вченим Фрідріхом фон Діцем, виданням та визнанням світовою науковою спільнотою «Кітабі Деде Горгуд».

2. Кабінету Міністрів Азербайджанської Республіки вирішити питання, що впливають з цього Розпорядження.

Ільхам Алієв

Президент Азербайджанської Республіки

місто Баку, 20 лютого 2015 року

Генріх Фрідріх фон Діц

(1751-1817)

Фон Діцу з любов'ю...

У 1815 році видатний німецький сходознавець і дипломат Генріх Фрідріх фон Діц переклав німецькою мовою одну частину азербайджанського (огузького) епосу «Кітабі Деде Горгуд». Як перший Посол Пруссії фон Діц, серед різних східних рукописів, зібраних під час роботи в Османській державі, особливу увагу приділяв саме цьому твору. Зображені в ньому герої, сюжети нагадували йому давні грецькі міфи – порівнянь, паралелей, схожих рис тут доволі багато. Саме з цієї причини серед розділів «Деде Горгуда» для перекладу, які фон Діц хотів надрукувати, він обирає той, в якому «Басат вбиває Тепе-Гьоза». Схожість між Басатом та Одиссеєм, Тепе-Гьозом і Поліфемом, паралелі в сюжетних лініях дають змогу фон Діцу провести літературну генеалогію аж до давніх часів.

У Берліні фон Діц друкує з передмовою свій переклад, побудований на глибокому порівняльному аналізі. І у 1815 році відбувається презентація світовій науці епосу «Кітабі Деде Горгуд». У подальшому італійські, російські, турецькі, французькі, німецькі, американські, азербайджанські вчені, приймаючи естафету від фон Діца, створили широкий і значущий, багатий і барвистий світ горгудознавства. Від тієї події минуло 200 років.

20 квітня 2015 року Президент Азербайджану Ільхам Алієв з нагоди 200-річчя цієї незабутньої події підписав надзвичайно важливе розпорядження. Воно стало висловленням

політичної поваги та подяки від нащадків Деде Горгуда видатному вченому-сходознавцю фон Діцу, одному з найвидатніших представників течії романтизму німецької філології XIX століття. Тож 2015 рік перетворився на свято не лише для Азербайджану, а й для світової філології та горгудознавства зокрема.

Представлена читачеві книга складається із передмови, написаної самим фон Діцем у 1815 році, та одного з 12 розділів «Деде Горгуда» – «Басат вбиває Тепе-Гьоза», який також обрав сам фон Діц. Незважаючи на те, що від першого берлінського видання минуло вже 200 років, висока оцінка, надана німецьким вченим духовному потенціалу азербайджанського народу, на прикладі епосу «Кітабі Деде Горгуд», і сьогодні є актуальною. Ми радіємо і пишаємося тим, що переклад частини нашого безсмертного епосу, який входить до системи загальнолюдських цінностей, а також передмови фон Діца видаються провідними мовами світу. Вірю в те, що ця книга, підготовлена Бакинським міжнародним центром мультикультуралізму та Азербайджанським фондом творчості, змусить серця своїх читачів битися частіше, незалежно від національності та віросповідання, так само, як і 200 років тому змусила хвилюватися серце фон Діца.

Видатний вчений наприкінці своєї передмови, якій він дав назву «Новознайдений огузький циклоп у порівнянні з циклопом Гомера», написав так: «Це зовсім не даремна праця. Ті, хто скористаються нею задля висвітлення темних сторінок минулого, хоч і трохи, але дякуватимуть нам». Так воно і є.

З глибокою повагою та любов'ю до Генріха Фрідріха фон Діца та всіх горгудознавців,

Камал Абдулла

ГЕНРІХ ФРІДРІХ ФОН ДІЦ

*Новознайдений
огузький циклоп
у порівнянні з циклопом Гомера*

---

*Кітабі Деде Горгуд.
Пісня про те, як Басат убив
Тепе-Гьоза*

Берлін - 1815 / Баку - 2015

**НОВОЗНАЙДЕНИЙ
ОГУЗЬКИЙ ЦИКЛОП
У ПОРІВНЯННІ З ЦИКЛОПОМ
ГОМЕРА**

Від радника таємної місії та прелата
Генріха Фрідріха фон Діца

Галле і Берлін, 1815.

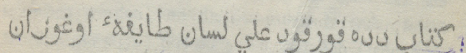
У комісії бібліотеки будинку сиріт Галле

ТЕПЕ-ГЪОЗ ЧИ ОГУЗЬКИЙ ЦИКЛОП

З татарсько-тюркської мови

1. На першій сторінці рукопису, звідки я взяв цей заголовок, написано так:

کتاب دده قورقود علی لسان طایفه اوشوان

Це означає «Кітабі Деде Горгуд» мовою огузького народу». Ця [частина] в маленькому фоліанті є 61-ою в моєму повному збірнику творів Східних рукописів. Хоча й у цьому рукописі, який міститься в Королівській бібліотеці Дрездена, є помилки, він повністю збігається з тим, що у мене (*Спогади про Паулуса. Частина IV, с. 13 № 86*).

2. Через те, що цей заголовок не виражає змісту книги та зазначено одного автора, можуть

виникнути труднощі, тому близько познайомити читачів із цим рукописом дуже важливо.

3. У короткому вступі до рукопису мовиться так:

Близько до періоду Пророка (Мир йому й благословення Аллаха!), з однієї із сімей вирвався один сміливець на ім'я Горгуд Ата (Батько) (*Ата* – синонім *Деде*), який добре знав родовід Огузів. Усе, що він говорив, здійснювалося, розповідав різні вісті з майбутнього. Всевишній надихав його душу.

Горгуд Ата так говорив: В останні часи влада перейде до Каї і ніхто не зможе відібрати його в нього. Йдеться про правління роду Османли, яка існує сьогодні та продовжується і триватиме до Судного дня. Він розповідав багато інших подібних думок. Горгуд Ата вирішував усі складні питання Огуза. Усе, чого він хотів, відбувалося: не порадившись із Горгудом Ата, нічого не робили. Усе, що він говорив, схвалювали. Діяли, дотримуючись його слова.

4. Із натяків на рід Османли стає зрозуміло, що ця передмова була написана вже за часів

зміцнення династії Османли. Однак тут можна подумати, що Деде Горгуд жив у період, що передував виникненню династії Османів – у часи Мухаммеда. У своїй книзі «Огузнаме» я вказав на одну істину, що впливає звідси, про те, що він не міг жити раніше IX століття. Але перш ніж почати ретельно говорити про зміст, розповім про моменти, які суперечать сказаному.

5. Щодо передмови, то це повчальні слова Деде Горгуда. Перші звучать так: «Якщо не молитися богу, то не пощастить у новій справі». У моєму рукопису вони [повчальні слова] займають місця приблизно півтори сторінки. Тож очевидно: якщо не всі, то більша частина повчальних слів, як і в «Огузнаме», внесено сюди однозначно третьою особою.

6. Основний зачин «Кітабі Деде Горгуд» може починатися лише першим реченням другої сторінки.

Деде Горгуд сказав – подивимося, хане мій, що він сказав:

Розкривши уста, прославлю Всемогутнього Аллаха, що є над нами, і т. і.

7. Він [Деде Горгуд] від вихваляння Бога переходить до вихваляння Мухаммеда й Алі. Тільки автори, які не належать до тієї ж конфесії, що і перси, не згадуючи халіфа Алі, благословляють сім'ю Мухаммеда і його предків. Звідси можна дійти висновку, що ініціатор, або ж збирач, не був ані ханафітом, ані османом. Що ж стосується Деде Горгуда, то, як я вже зазначав у своїй книзі «Огузнаме», було б логічніше сказати, що він належав до тієї ж конфесії, що і перси.

8. Після цих вихвалянь на другій сторінці під спеціальним заголовком подано розповідь одного відомого Озана про характери жінок і низку приміток до неї, і ця розповідь триває до третьої сторінки.

9. Після цього послідовно наведено 12 історичних сказань: перше з них – «Бугадж Хан», друге – «Пограбування будинку Салур Газана», останні два сказання, відповідно 11-е і 12-е – «Звільнення Салур Газана з полону» і «Повстання Даш Огуза проти Іч Огуза». В усіх цих оповідях мовиться про подвиги ханів Огуза і біди, що спіткали їх, або ж зображуються їхні війни проти неназваних греків на Азійському узбережжі Чорного моря. Ці відо-

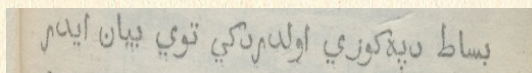
мости можна назвати важливим джерелом для історії Огуза в цілому. Тут є сімейні перекази, які збереглися у пам'яті в прикрашеному вигляді або ж вигадані.

10. Говорячи про автора, насамперед, маю зазначити, що в усій книзі немає хронологічної визначеності, яка б дала змогу дійти висновку щодо часу окремих подій. На перший погляд може здатися, що всі події відбуваються в епоху Деде Горгуда. Але той нічого від свого імені не розповідає. Він з'являється лише в окремі моменти, щоб дати свої поради, а найчастіше виходить на сцену після завершення яких-небудь подій, аби озвучити свої благословення огузам. А все це називають *Огузнаме*. Ці благословення повторюються в кінці семи різних сказань, і немає жодного висновку. «*Огузнаме*» тут не може перекладатися як «Книга Огуза» або ж «Історія Огуза». Навпаки, його слід прийняти як додатковий припис про Огуза, або ж як додаток, присвячений Огузу. Якщо кожне сказання було б цілісним і закінченим, то це можна було б назвати історією Огуза. Деде Горгуд лише після завершення кожної з подій розповідає про нього в третій особі, і кожен

раз задовольняється лише похвалою і благословеннями. Досить імовірно, що часте повторення вислову «Огузнаме» слугує тому, щоб вся книга називалася так. Можливо, колишнім власником книги на першій сторінці написано «Кітабі Деде Горгуд» тому, що він бачив, як часто з'являється Деде Горгуд для благословення героїв. Я ж кілька разів наголошував і доводив, що автори з Близького Сходу у своїх художніх творах майже ніколи не говорять точно. З усього цього можна дійти висновку, що книга складена невідомою третьою особою. Це припущення підкріплюється тим, що переповідані події належать до абсолютно різних, відмінних одна від одної епох. Так, події, пов'язані з греками на чорноморському узбережжі, повстанням Диш Огуза проти Іч Огуза, відбувалися в ближчі до нас часи, а події, що відносяться до походження огузів, – кількома тисячоліттями раніше них. І Деде Горгуд не міг бути учасником цих подій. Це протиріччя, як видно зі згаданого вище вступу, дає про себе знати в тому, що Деде Горгуд, замість того, аби добре знати пізніх огузів, знайомий з першими огузами, з їх трьохтисячолітнім родоводом.

11. Усе це підтверджується наведеним мною тут восьмим сказанням із книги. Там написано таке:

بساط دېڭكوزي اولدوركي توي بيان ايدار

Це означає «Пісня про те, як Басат вбиває Тепе-Гъоза». Тепе-Гъоз, істота з одним оком на лобі, через свій великий зріст і силу зображується як людина-велетень. Своє прізвисько Тепе-Гъоз – буквально означає «людина з оком на маківці» (Scheitel – Auge), отримав за те, що мав єдине око. Це саме та істота, яка у греків називається циклопом і за всіма своїми параметрами нагадує гомерівського циклопа. Вона повідомляє нам більше за всіх інших інформацію про циклопів.

12. Але незабаром ми побачимо, що не огузький циклоп запозичений у греків, а навпаки, швидше грецький запозичений у них. Якщо грецького циклопа відносять до давнього періоду, то й огузький, як тут кажуть, не такий вже і новий, щоб його можна було вважати сучасником Деде Горгуда. Так, у сказанні, що наводиться, Деде Горгуд вирушає до Тепе-Гъоза не лише на

переговори для подолання ворожого його ставлення до огузів, а з'являється він тут ще й тому, щоби після вбивства Басатом Тепе-Гьоза скласти радісну пісню і благословити героя. З іншого боку, на початку оповіді говориться про Огуз-хана – родоначальника всіх огузів, а інші огузькі беки, зокрема Аруз Коджа, батько Басата – героя оповіді, який вбив циклопа, наводяться як його сучасники. А це ще один доказ того, що Деде Горгуд волею авторів перенесений у стародавні часи. Оскільки відомості про існування як огузького, так і грецького циклопів мають форму переказів, можна сказати, хоча пояснити і зрозуміти це досить важко, що обидва вони мають однаково стародавні історичні корені.

13. У мене немає жодних підстав сумніватися в існуванні людини на ім'я Деде Горгуд. Однак він, як виявляється з наведених у вступі і підтверджених іншими фактами відомостей, а також як показано в «Огузнаме», жив в один і той же час з пізніми огузами, які згодом силою відібрали владу у своїх батьків. Я більше ніж упевнений, що, будучи людиною дуже похилого віку, він був розумним радником для своїх огузів і оспівував

їх. Це підтверджується і його поважними прізвиськами – «баба» (дідусь), «деде» (найстаріший, батько), «ата» (батько). Я також упевнений в тому, що він володів древніми відомостями, які дісталися від предків, переказував їх своїм сучасникам, або ж, покидаючи цей світ, залишив їх у зовсім відмінній від нинішньої формі. Як нам відомо, всі споживані в народі прислів'я та приказки, всі основні закони і порядки, починаючи з часів Огуз-хана, приписуються Деде Горгуду, і вважається, що вони вперше зібрані разом і зафіксовані в «Огузнаме» саме ним. Однак, незважаючи на усі властиві східним людям перенесення в часі, не можна припустити, що сам Деде Горгуд вважав себе очевидцем подій, які відбувалися дві тисячі років тому, або ж сучасником людей, які жили в ті часи. Я переконаний, що ця книга записана за його письмовими або усними відомостями якоюсь третьою особою, а Деде Горгуд, хоча й не жив в один і той же з ними час, все ж представлений як наставник молодих огузів з-поміж літніх людей, особа, всіма шанована й авторитетна. У цьому мене переконує те, що Деде Горгуд, щоразу де він з'являється як порадник або як благослови-

тель, ніде не говорить особисто про себе. Однак відсутність у нас відомостей про час справжнього автора і збирача не повинна викликати сумнівів у віці самої книги. Так, найменше, можу обґрунтувати, що для цього достатньо зазирнути до короткого вступу, де ідеться про виникнення Османської династії. Це також підтверджується не лише змішуванням татарсько-тюркської мови, але і шорсткістю і жорсткістю стилю автора. Обидва ці чинники є давнішими за Османську імперію. Те, що на зворотному боці першого аркуша книга названа так якимось османцем, імовірно, стане зрозуміло після наведення моєї думки про огузькі мови.

14. Мова, на яку натрапляємо тут, є тією самою, що й описувана мною у вступі до «Огузнаме» татарсько-тюркська мова («*Спогади про Азію*». Т. 1, с.165–166). Огузи – це народ, який спочатку виник з об'єднання тюрків і татар, бо Огуз-хан, онук Могула, об'єднав обидва ці народи під своєю владою (*там само*, с. 158).

Через багато часу після смерті Огуз-хана в його народі, безсумнівно, відбулося багато змін, з частини цього народу утворилися нові народи,

частина ж змінила свою назву, що у подальшому призвело до виникнення нових діалектів. Але є продовження роду стародавнього Огуза і по прямій лінії. Були також народи, які під ім'ям огузів зберігали свою мову і передавали її з покоління у покоління. Так, тут ідеться про часи, що передували епосі Ертогула, батька Османа I, який заклав основу династії Османли, що існує і досі. Щоб довести це, з посиланням на візантійських істориків можу сказати, що їхні перші правителі сходять до Дюз Алпу з роду Огуза. Його син Огуз Алп (його ще називають Сулейманом) – повелитель народу Огуза, ведучи боротьбу проти греків, за короткий час встановив сильну владу. За часів правління Ертогула, сина Огуз Алпа, огузи захопили багато земель у межах Таврії. Нарешті, його син Осман дав династії своє ім'я (Stritter «*Memoriae populorum olim ad Danubium Pontum Euxinum...*». Т. III, с. 531–533). Зібрані Де Гін на Сході відомості відповідають цим висновкам. Він доводить, що звані туркменами Гузи були ті ж Огузи, кілька загонів з яких перебралось до Європи, де їх стали називати Узами. Напевно, Узи вийшли з країни Узія і були витіснені візантійцями на Кавказ

(Ştritter «*Memoriae populorum...*». Т. III, с. 807). Ті ж туркмени, витіснивши сельджуків, оселилися там. Потім, у 611 році Хіджри (1214 після народження Христа), вони під проводом вищезгаданого шаха Сулеймана, діда Османа I, зробили перший свій похід у Малу Азію. Але, діставши відсіч від монголів, прийшли до Азербайджану. У 616 році Хіджри (1219 після народження Христа) цей Сулейман шах із п'ятитисячною армією знову почав похід у Малу Азію і помер у Євфраті. Його син Ертогул зміцнив свою владу в країні сельджуків – в Іконіумі. Він помер у 680, або в 687 році Хіджри (1281 або 1287 після народження Христа), а його син Осман I став спадкоємцем престолу (*Де Гін. «Історія гунів і тюрків»*. Т. 4, с. 353).

З усього цього стає зрозуміло, що Ертогул дійсно приніс огузьку мову в Іконіум – країну сельджуків. Але мої колишні друзі Райїс і Рашид Ефенді – хороші історики, якось усно переконали мене в тому, що коли Осман почав свої завоювання, щоб зміцнити монархію, навколо нього було лише 2 тисячі туркменів, або огузів. Із цього випливає, що огузька мова не могла залишатися па-

нівною, тому що мова сельджуків, іменована тюркською, була панівною в Малій Азії, хоча ті, хто говорив цими двома мовами (тюркською та огузькою), так само легко розумів одне одного, як нині росіяни і поляки можуть спілкуватися між собою. Таким чином, поняття огузька мова сама по собі зникає, і після цього мовою Османів стає турецька мова.

Так само, як Осман пішов, залишивши своє ім'я змішаним народам, що перебували під його владою і владою його спадкоємців, так і сімейство людини на ім'я Сельджук, перебравшись свого часу з Туркменістану для пограбування ватажків згаданих племен, дало своє ім'я своєму роду. Якщо ідеться про те, що згадана книга написана огузькою мовою, то, з урахуванням умов того періоду, можна легко сказати, що її написано набагато раніше Османа I.

15. Для ближчого знайомства зі змістом сказання, яке стало темою цієї статті, може здатися вельми цікавим те, що за країною Оксус у західній частині Азії, серед огузів можна зустріти циклопа – вигадану істоту, яку досі шукали лише у стародавніх греків.

16. Греки кажуть про три види циклопів, у яких є одне кругле око на лобі. Вони дістали свою назву через єдине око посеред чола. Подібно до Поліфема, здатного нести в руках більший за найбільшу корабельну щоглу плут завдовжки понад 200 футів, циклоп зображується могутнім велетнем. Усі вони подані як дикі істоти, що вчиняють далекі від культури вчинки, звідси і відомий вислів «циклопічне життя», що розуміється як життя, що протікає без дотримання будь-яких законів, звичаїв і релігійних норм. Усе це – спільні для всіх циклопів якості.

17. До першого виду відносять три їх типи, звані Аргос, Бронтес і Стеропес. За переказами, їх породив Солус зі своєю дружиною Геєю. Вони не були богами, але вважалися богоподібними. Зв'язані по руках і ногах Солусом вони були кинуті до пекла. Але Юпітер звільнив їх, щоб ті виготовили для нього громовий камінь. Як раби-ковалі вони прислужували Вулкану, на острові Лупара мали свою майстерню. За виготовлення громового каменю їх було вбито Аполлоном.

18. Нам немає діла до цих міфологічних циклопів. До того ж, ніхто не знає, що про них дума-

ти. Грецькими поетами вони використовувалися виключно як прості імена, а пізніше римські поети поводилися з ними на свій розсуд, і в їхніх творах усе це досить нудне на вигляд. Безсумнівно, є і справжні оповіді, перенесені першими греками зі Сходу, або ж зібрані подальшими їхніми поколіннями в східних країнах. Але частина з цих сказань – через перейменування, частина – через заміни виразами грецької мови, деякі ж – через перекручування їхніх текстів доповненнями та скороченнями видавців відповідно до своїх смаків, – стали непізнаваними. Отже, спроба повернути до первинного вигляду події давно минулих днів і осіб з далекого минулого, які перетворилися в оповіді, – даремна трата сил. Як відзначали Макробій і Цицерон, це має відбуватися так, щоб велетні, які викликали настороженість, були визнані такими, що не дотримуються всіляких норм життя, і щоб згодом складалося уявлення про причини виникнення у богів бажання вигнати їх зі своїх місць.

19. Другий вид циклопів – це майстри, які можуть зводити гігантські будівлі. Згідно з переказами, в країні Аргус було місто Тірінф, побудо-

ване якимсь реальним Праотусом разом із запрошеними з Лікії сімома циклопами. Найменший камінь у стінах цього міста міг бути доставлений кількома гужовими тваринами. Кажуть, що стіни міста Мікени теж побудовані ними. Страбон зазначає, що печери з трьома лабіринтами, розташовані неподалік від міста Наупла, також є справою рук циклопів. У цьому сенсі, коли хто-небудь робить гідну подиву роботу, що вражає, це називають «грою в циклопічну гру». Про цих людей не кажуть, що вони потворні або що в них одне лише око. Їх слід розглядати як істинних велетнів, що мають одну єдину спільну рису з міфологічними циклопами.

Roburque et vires et doli erant in operibus – сила та хитрощі чоловіка проявляються в роботі.

20. Тут слід вважати албанців, що мешкали в землях між Західною Іберією та Каспійським морем на сході, тому що їх теж називали людьми, звиклими вести циклопічний спосіб життя. Вони мали велику статуру, займалися землеробством і скотарством. Через те, що циклопів зображували як людоджерів, так само і багатьох скіфів, що жили

на півночі, теж називали циклопами та звинувачували у споживанні в їжу людей.

21. Циклопи другого виду – це загальне уявлення, вони не є реальними. Багато з них пішли, залишивши нам свої імена як імена реальних людей або назви реальних племен. Серед них є єдина істота, більш близька нам порівняно з велетнем огузів. Це гомерівський циклоп на ім'я Поліфем. Інших циклопів, що жили в Трінакрії, або ж на острові Сицилія, можна віднести до вищезгаданого другого класу, тому що деякі з них і Гомером не описані в достатній мірі, і своєю повторністю не удостоїлися уваги якого-небудь видавця.

Передусім усі старі відомості – те, що сицилійські циклопи були першими мешканцями острова, що вони через 100 років після Пелега перебралися сюди з Італії, а потім відзначені фінікійцями як перші жителі – відповідають одна одній. Вони облаштувалися в Лілібейській затоці навколо гори Етна, що вирувала полум'ям. Сказане наводить на думку, що ці циклопи займалися ковальським ремеслом. Таким чином, цей вид циклопів може бути позначений як служителі

Вулкана з ковальського ремесла. Відома нам найважливіша риса їх зовнішнього вигляду полягає в тому, що вони були дуже великі і їхня схожість з виявленими в могилах скелетами є безперечною. Це, щонайменше, дає можливість виділити однойменних циклопів другого виду. Скелі *Siklopum skopuli*, де вони жили, нині називаються Фарагліоні. Ближче до північної частини Катанії, на східному узбережжі Вал ді Демоне, є три такі скелі.

22. Подивимося, в яких моментах ці два циклопи – огузький і гомерівський, відповідають один одному, а які подробиці Гомер повністю замовчує. Бо тут ми дізнаємося про Тепе-Гьоза більше, ніж знаємо про Поліфема.

23. (1) Якийсь огузький пастух (*у стародавні часи він вважався шанованою людиною*) в один із днів приходить до джерела, де збиралися діви-пері, і насильно оволодіває однією з них. У пері народжується дуже великий хлопчик із одним оком на маківці. Тому й назвали його Тепе-Гьозом.

24. Сам Гомер, вважаючи Поліфема сином Нептуна, не дає жодних відомостей про його по-

ходження. Хоча дехто каже, що він народився від Нептуна і німфи Този, або ж Амфітрити, інші ж вважають, що він народжений Елатусом від німфи Штілбе, або Аміноне, хоча син Елатуса належав до аргонавтів, і, як і інші, теж мав бути людиною, аби мати свій куточок на кораблі.

25. *Picci diss.* 51 вважає, що наявність одного ока в циклопів, аби озиратись навколо, вони бачили все, що відбувається і були в змозі захистити себе, напавши на сусідів, могли їх грабувати, є алегорією. У цій ідеї немає логіки. Незалежно від того, правильно це чи помилково в окремо взятому вигляді, обох циклопів подано одноокими для того, щоби згодом вони могли бути позбавлені цього ока. Піссі додає, що за свідченнями багатьох очевидців, одноокі люди дійсно існували. Наскільки це може бути правдою, нам не цікаво, бо вони – не ті циклопи, про які ми тут говоримо.

26. Покинутого матір'ю-пері відразу після народження і залишеного в згортку хлопчика – Тепе-Гьоза знаходять біля джерела огузькі беки, і один з них на ім'я Аруз Коджа забирає знайденого, аби виховати його разом зі своїм сином Басатом. Але відведені для Тепе-Гьоза годувальниці,

не витримуючи те, з якою силою немовля смочче груди, помирають. Його доводиться годувати інакше. Дорослішаючи, він починає відкушувати вуха та носи своїх товаришів по грі та інших дітей. Тому його виганяють з дому.

27. У гомерівського Поліфема та в інших циклопів цей період життя не зафіксований взагалі.

28. Після вигнання Тепе-Гъоза огузами до нього приходять мати і одягає на його палець чарівний перстень, завдяки силі якого той зміг би уникнути ран від меча і стріл. Упевнений у собі, Тепе-Гъоз поселяється на високій горі Карадаг – Чорна гора, та займається пограбуваннями.

29. Про невразливість Поліфема нічого не відомо. Спільне між ним і Тепе-Гъозом полягає лише в тому, що обидва вони мешкають на високій горі і ведуть безладне, тобто циклопічне життя.

30. Платон вважає, що раніше люди, боячись бур і злив, жили на вершинах гір, і тому циклопів вони теж поселили в горах. Але пізніше вони почали обживати рівнини і, нарешті, знову почали жити на морському узбережжі. Причину того,

що циклопи мешкають у горах, треба шукати в їхньому бажанні щонайкраще захиститися від переслідувань з боку людей, за те, що вони ведуть дикий спосіб життя.

31. Щоб прогледуватися, Тепе-Гъоз викрадає людей і тварин, харчується ними. Огузи сім разів об'єднувалися, аби знищити його. Але кожного разу вони зазнавали поразки. Виринаючи з корінням дерево, що нагадує корабельну щоглу у греків, Тепе-Гъоз одним махом вбивав п'ятдесят-шістдесят чоловіків. Він невразливий перед зброєю, мечі та списи ламалися, відскакуючи від його тіла.

32. Поліфем не зазнавав таких нападів. Навпаки, всі жителі острова Трінакрія зображуються його друзями. Навіть Одисей із товаришами не наважувалися на такі вчинки.

33. Огузи ж не знають, як поводитися у своєму ставленні до Тепе-Гъоза. Для свого прогледування він спочатку вимагає 50-60 людей на день, але потім погоджується на двох людей і 500 овець, яких щодня мали поставляти йому огузи. Крім того, йому мали бути виділені з огузів два служники, щоб ті смажили для нього овець і людей.

34. За Гомером, про Поліфема, крім того, що він харчується наявними на острові незліченними стадами овець і кіз, споживає в їжу молоко, сир і вино, їсть хліб, нічого не відомо. Тільки тоді, коли Поліфем виявляє у своїй печері Одиссея з дванадцятьма товаришами, в нього виникає бажання вранці і ввечері заживо з'їсти двох із них, не чекаючи, поки їх засмажать.

35. Умови угоди виконуються доти, допоки черга знову не доходить до жінки, яка вже віддала одного з синів Тепе-Гьозу і тепер має віддати другого, останнього свого сина. Ця жінка звертається зі скаргою на людожера до Басата, який колись ріс разом із Тепе-Гьозом, а до того був вигодуваний левицею. Незважаючи на вмовляння батьків і всіх огузьких беків, які намагаються відрадити його від цієї безнадійної справи, Басат вирішує звільнити огузів від цієї біди. Озброївшись луком, стрілами і мечем, він прямує до скелі, де живе Тепе-Гьоз. Марно Басат пускає стріли – впіймавши його, Тепе-Гьоз відносить до себе у печеру, щоб засмажити та з'їсти на вечерю.

36. Одиссей і товариші задля інтересу припливають на острів Трінакрія, входять у печеру Поліфема за його відсутності. Ні в кого з них не було злого наміру стосовно циклопа. Спільним між Одиссеєм і Басатом є те, що вони обидва опиняються заточеними у печері і думають виключно про своє спасіння.

37. Після того, як Басат від нападу переходить до оборони і дізнається від згаданих служників Тепе-Гьоза, що того можна поранити лиш в око, він, аби вибити страховиську єдине його око, на вогні розжарює до червоного свій меч і здійснює задумане тоді, коли лиходій засинає. Тепе-Гьоз від болю реве так, що гори відгукуються луною.

38. Тут ми бачимо ще одну схожість між Одиссеєм і Басатом. Перший, теж перебуваючи у печері, розпалює на багатті оливкову головешку і, вставивши її в око сплячого Поліфема, повертає так, що ревіння кричущого від болю циклопа розноситься по скелях.

39. У Тепе-Гьоза і Поліфема увагу привертає те, що обидва вони, втративши око, жодних інших незручностей, крім первинного болю, що змусив їх ревити, не відчувають.

40. Щодо Поліфема може виникнути запитання, чому Одиссей його не вбив, а лише позбавив ока. У самого Гомера це пояснюється тим, що Одиссей і його друзі не могли б зрушити величезну скелю, що закривала вхід до печери, і тому Поліфем повинен був залишитися живим. На вході до печери Тепе-Гьоза такої скелі не було. Але Тепе-Гьоза в око можна було тільки поранити і так позбавити можливості чинити опір, але щоб убити його, Басат мав роздобути і його меч.

41. Щоб не втратити можливості засмажити і з'їсти Басата, Тепе-Гьоз, розставивши ноги по краях входу до печери, по одному барану випускає стадо. При цьому він бере кожну тварину за голову, щоб не дати Басату змоги піти з печери.

42. Поліфем, діючи подібно, теж сідає біля входу до печери і, аби зловити Одиссея і його товаришів, якщо ті задумують втекти з печери, на дотик перевіряє овець, які проходять повз.

43. Щоб обдурити циклопа, Басат ріже барана, але не відтинає голову і курдюк, здирає з нього шкуру, влазить у неї: так він іде до виходу, простягає Тепе-Гьозу голову барана і проскакує між його ніг.

44. Одиссей, щоб звільнити шістьох своїх товаришів, що залишилися у печері, зв'язує трьох баранів, середній з яких повинен був під своїм животом пронести одного з товаришів. Для себе він вибирає найсильнішу тварину, щоб зависнути під його покритим довгою шерстю черевом. Так вони залишають печеру.

45. Деякі можуть здивуватися тому, як барани змогли винести з печери Одиссея і його товаришів. Але інші вважають, що в Сицилії були такі великі барани, що кожен з них міг би нести потужний нині лише коню вантаж. Залишимо це, але я вірю, що Басат використовував найзручніший спосіб, який не годився б для звільнення сімох. І це могло бути причиною, за якою Гомер не використав зазначений прийом.

46. Між Тепе-Гъозом і Басатом ведуться розмови, під час яких кожен із них намагається взяти гору над іншим. Але цього не відбувається, врешті Тепе-Гъоз змушений був стати на коліна перед Басатом і дати йому відсікти свою голову власним же мечем. Про це можна більш докладно прочитати в запропонованому вам сказанні.

47. Сказане не веде до порівняння з Поліфемом, оскільки Одиссей, звільнившись з його полону, відводить баранів до себе на корабель і залишає острів. Лише з моря він викрикує образи на адресу Поліфема. І Поліфем кидає йому вслід величезні шматки скель, погрожуючи увертнути його в нову небезпеку. Одиссея засуджують, вважаючи цей вчинок дурістю. Я ж можу додати лише те, що засліплений Тепе-Гьоз теж став вчиняти подібно до Поліфема, і, щоб показати свою силу, ударом руки він зруйнував порожнисту скелю зі своїми скарбами, щоб поховати там Басата. Поліфему, коли той ще до засліплення запитав ім'я в Одиссея, було названо інше ім'я. А Тепе-Гьоз запитав ім'я після втрати ока, і Басат, назвавшись справжнім ім'ям, звинуватив його у всіх заподіяних своїй родині бідах.

48. Із цих порівнянь легко зробити висновок, що і огузький автор, як би його не називали, і Гомер говорять про одного й того ж велетня, або ж основу обох сказань становить одна й та сама тема. Бо подібні легендарні події, хоча і належать до різних епох і різних територій, не могли бути випадково переказані в настільки схожій фор-

мі. Звичайно, основа цієї схожості стає переконливою завдяки безперечним і зрозумілим фактам. Але є і такі причини, що не задовольняють мене, які спростовують думку про списування огузького циклопа з гомерівського. Ці причини такі.

49. По-перше, люди зі Сходу не були знайомі з грецькою міфологією. Тому вони не могли перекласти твори Гомера, бо з міфологічного погляду це було б абсолютно незрозуміло для них. Азіатські мови самі відмовлялися від подібних тем і висловлювань. *Акліан в «Історичних відомостях»* (т. XII, с. 48) зазначає, що індуси і перси любили читати вірші Гомера своїми мовами. Але він сам, мало в це вірячи, додає, що ті, хто повідомляв йому подібне, не мали підстав говорити про достовірність сказаного. *Абдул Фарадж на с. 40 «Історії династії»* теж говорить про одного сирійського перекладача. Як відзначає той самий *Абдул Фарадж на с. 148*, це були повні переклади двох книг «Іліади», зроблені останнім часом *Теофілом Астрономусом фон Едессою*. Як зазначає *Фабрицій на с. 250 «Грецької бібліографії»*, у списку сирійських книг він ніколи не зустрівав будь-якої ін-

формації про ці невеликі уривки. *Діо Крисостомус у 53-ій ораторії* повторює індійський переклад легенди. Але він сам спростовує це і додає, що багато брахмани чули ім'я Гомера, але не знали, тварина це, рослина, або ж щось інше. Якщо *Лаббе на с. 257 своєї нової «Бібліографії»* серед рукописів Ватиканської бібліотеки згадує якогось нікому не відомого перського Гомера, отже, на це треба дивитися як на відверту брехню. Якщо Гомер не був відомий жителям Азії у перекладах, то його розповіді про Поліфема теж мали бути їм невідомі.

50. З іншого боку, зображення життя огузького циклопа подано в усіх подробицях від його народження до смерті. Розповідь же Гомера про Поліфема порівняно з ним – як частина, або як зображення однієї події. У цьому разі виявляється більше, аніж потрібно загальних місць, щоб довести подібності між людьми. Те, що огузький автор мав у розпорядженні більшу, ніж Гомер інформацією про подію, видно чітко. Якби ця легенда не належала огузам, як би тоді огузький автор, імені якого ніхто не знає, зміг настільки докладно донести її до нас? Отже, ця легенда дійшла до часів Деде Горгуда, нехай навіть не у

письмовій формі, а як усне сказання, і була внесена невідомим нам автором у відому збірку огузьких сказань.

51. Тому я вірю, що Гомер почув казку про Тепе-Гьоза під час своєї подорожі до Азії. Йому доводилося спілкуватися через перекладача, і образи могли бути доведені до нього не у повному вигляді, тож він наділив свого Поліфема лише основними рисами. Можливо, що цю історію він сам почув поблизу Іонії. Тому що одне з огузьких племен, невідомо під якою назвою, під час облоги Трої боролося проти греків як союзник Пріама. Отож казка про Тепе-Гьоза була перенесена в Малу Азію, і за часів Гомера вона залишалася у пам'яті як свіжий переказ. І Гомер використовував її на свій розсуд. Тож стає зрозуміло, що в давні часи, незалежно від Гомера, серед деяких народів, званих варварами, була досить поширена закінчена казка про циклопа, і тому було б великою несправедливістю відносити до греків все, про що можна читати в їхніх книгах. Грунтуючись на багатьох наукових уявленнях і відомостях греків, я довів, що вони запозичені із Близького Сходу (*Див.: «Кабуснаме», с. 441. Прим. 2.615. Прим.*

1 і 824. Прим.: і «Книга записів Королівства», с. 20. Прим. 1. «Спогади про Азію», т. I, с.1–2). Тут ми бачимо повністю пов'язану з Азією цілісну казку, або оповідь, що стала легендою, яку греки переказують безвідносно до циклопів. Вони хоч і говорили про три види циклопів, але не змогли відтворити те єдине ціле, що залишено нам огузами.

52. Під час розгляду в такому контексті мені здається, що древні знання, про які у зв'язку з питаннями людяності в Європі досі ніколи не говорили, підносяться у вигляді спогадів про Азію. Аби полегшити роботу якогось майбутнього вченого, я додаю до цієї книги дослівний переклад оригінального тексту. Якщо хтось, знаючи ту мову, захоче простежувати в інших творах із Близького Сходу відомості про огузького циклопа, то, можливо, буде ошчасливлений, знайшовши відповідності між розповідями про грецьких і азійських циклопів і виявивши сліди близького між ними зв'язку. Це зовсім не даремна праця. Ті, хто після нас скористаються ним задля висвітлення темних плям минулого, хай і небагато, але будуть нам вдячні. У самому оригіналі, що пройшов через руки багатьох переписувачів, теж чимало

помилки, і не може бути по-іншому в стародавніх книгах. Я друкую його так, як знаю сам. Але і тут не можна обійтися без не відразу виявлених помилок, що спотворюють сенс або роблять його незрозумілим. У таких випадках я в дужках даю найкращий варіант, прийнятний для мене. Дрібні помилки в моєму перекладі самі по собі будуть легко зрозумілі кожному, хто знає мову.

Переклад: Мехман Салманов

**ПІСНЯ ПРО ТЕ,
ЯК БАСАТ УБИВ
ТЕПЕ-ГЪОЗА**

Одного разу, хане мій, коли огузи сиділи (разом), на них напав ворог; серед ночі вони сполошилися, залишили свої місця; під час втечі впав синок Аруз-Коджі; його знайшов лев, вигодував. Через деякий час огузи повернулися, розташувалися на своїй землі; прийшов табунник хана Огузів, приніс звістку; він каже: «Хане мій, з очеретів виходить якийсь лев, вражає коней; він ходить, перевалюючись, як людина; здолавши коня, він смокче кров». Аруз каже: «Хане, напевно, то мій синок, що впав, коли ми пішли зі своїх земель». Беки сіли на коней, прийшли до лігва лева, підняли лева, взяли хлопчика; Аруз, взявши хлопчика, привів його до себе додому; (всі) раділи, почали їсти і пити, але скільки юнака не приводили, він не залишався, знову йшов до лігва

лева. Знову його взяли і привели; прийшов дід мій Горгуд і каже: «Юначе, ти – людина; зі звірами не водися. Прийди, сідай на добрих коней, з добрими джигітами здійснюй походи! Ім'я твого старшого брата Киян Сельджук; твоє ім'я нехай буде Басат; ім'я тобі дав я, (довготривале) життя нехай дасть тобі бог».

Одного разу огузи вирушили на літнє пасовище; в Аруза був пастух, якого прозвали Конур Коджа-Сари-Чобан (букв. «смаглявий старий, жовтий пастух»); попереду огузів раніше за нього ніхто не перекочовував. Було джерело, відоме під назвою «довгого джерела»; у того джерела розташовувалися пері. Раптом серед баранів сталося сум'яття; пастух розсердився на передового барана, виступив вперед, побачив, що діви-пері сплелися крилами і літають; пастух кинув на них свій плащ, зловив одну з дів-пері; відчувши бажання, він негайно ліг із нею. Серед баранів почалося сум'яття; пастух змусив скакати (коня) попереду баранів; діва-пері, вдаривши крилами, полетіла; вона каже: «Пастуше, як закінчиться рік, прийди, візьми у мене свій внесок, але ж на огузів ти накликав загибель». Серце

пастуха закалатало від страху, але з туги за дівою його обличчя пожовтіло. Коли настав час, огузи знову вирушили на літні кочівлі; пастух знову прийшов до того джерела, знову сталося сум'яття серед баранів; пастух виступив вперед, побачив – лежить купа, випускає з себе одну зірку за іншою. Прийшла дівка-пері, каже: «Пастуше, прийди візьми свій внесок, але ж на огузів ти накликав загибель». Пастух, побачивши цю купу, злякався, повернувся назад, поклав її на пращу замість каменя; як він її вдарив, вона збільшилася. Пастух кинув купу, побіг; барани пустилися слідом за ним.

Між тим у той час вийшли на прогулянку Баяндур-хан з беками, прийшли до цього джерела, побачили – лежить щось жахливе, ні голови, ні тіла не розпізнаєш. Вони стовпилися кругом, злізли з коней; один джигіт вдарив купу; як він вдарив, вона збільшилася. Ще кілька джигітів злізли з коней, вдарили; від кожного удару вона збільшувалася. Аруз-Коджі також зліз із коня, торкнувся голови купи шпорами; купа тріснула, зсередини її вийшов хлопчик, з тулубом як у людини, з одним оком у голові. Аруз взяв цього

хлопчика, загорнув його у свою полу, каже: «Хане мій, віддай мені його; я виховаю його разом із моїм сином Басатом». «Хай буде він твоїм», – сказав Баяндур-хан. Аруз взяв Тепе-Гьоза, приніс до себе додому; за його наказом прийшла годувальниця, вклала дитині в рот свої груди; він раз потягнув груди, взяв все молоко, скільки було; іншим разом потягнув, взяв її кров; втретє потягнув, взяв її душу. Кілька годувальниць привели, (всіх) він занапастив; побачили, що так не вийде, вирішили вигодувати його молоком; казана з молоком йому на день не вистачало. Його вигодували, він виріс, почав гуляти, грати з хлопчиками, у когось із хлопчиків почав гризти ніс, у когось вухо. Нарешті, всі в орді через нього обурилися, не витримали, з плачем поскаржилися Арузу; Аруз побив Тепе-Гьоза, висік, наклав заборону; він не послухався; нарешті Аруз прогнав його з дому. Прийшла пері, мати Тепе-Гьоза, надала сину на палець перстень: «Сину, нехай не увіткнеться в тебе стріла, нехай не різатиме твого тіла меч», – сказала вона.

Тепе-Гьоз пішов з (області) огузів, пішов на одну високу гору, відрізав шляхи, хапав людей,

зробився великим розбійником. Послали на нього кілька людей; вони випускали стрілу – стріла не втикалася, вдаряли мечем – меч не різав, кололи списом – спис не діяв. Не залишилося ані пастухів, ані калік; всіх він поїв, почав їсти людей і самих огузів. Огузи зібралися, пішли на нього; побачивши їх, він розсердився, вирвав із землі дерево, пустив на них, занапастив п'ятдесят, шістдесят чоловіків. Ватажку витязів Казану він завдав удару – світ для нього став тісний; брат Казана Кара-Гюне в бою з Тепе-Гьозом виявився безсилим; син Дузана, витязь Рустем, поліг мучеником; такий богатир, як син Ушун-Коджі, загинув у бою з ним; два брати його, (розлучившись) з чистою душею, загинули мучениками від руки Тепе-Гьоза; одягнений у залізну броню Мамак загинув у бою з ним; Емен (з роду) Бегдюр, із закривавленими вусами, виявився безсилим проти нього. Білобородого Аруза-Коджі він змусив вивергати кров; у його сина Кияна Сельджука лопнула жовч. Огузи не впоралися з Тепе-Гьозом, сполошилися, побігли; Тепе-Гьоз перегородив їм всі шляхи навколо, не випустив їх. Одним словом, сім разів огузи хотіли бігти, сім

разів він заступав їм шляхи, приводив їх на місце. Від руки Тепе-Гьоза огузи абсолютно знеслили, пішли, покликали діда Горгуда, порадилися з ним. «Прийди, ми заплатимо данину», – сказали вони, послали мого діда Горгуда до Тепе-Гьоза. Той прийшов, привітався і каже: «Сину мій, Тепе-Гьоз! Огузи від твоєї руки знеслили, розтрочені, послали мене (припасти) до праху твоїх ніг, кажуть, що заплатять тобі данину». Тепе-Гьоз каже: «Давайте на їжу по шістдесят чоловіків на день». Дід Горгуд каже: «Так ти знищиш рід людський; але ми дамо на день по дві людини і по п'ятсот баранів». Почувши такі слова діда Горгуда, Тепе-Гьоз каже: «Добре, нехай буде так; (ще) дайте мені двох людей готувати мені їжу, а я їстиму». Дід Горгуд повернувся, прийшов до огузів і каже: «Дайте Тепе-Гьозу Юкю-Коджу і Япаглу-Коджу готувати їжу; також він зажадав на день по дві людини і по п'ятсот баранів». Огузи теж погодилися. У кого було чотири сини, дав одного, троє залишилися; у кого було три сини, дав одного, двоє залишилися; у кого було два сини, дав одного, один залишився.

Був чоловік, на ім'я Капиккан; у нього було два сини; одного сина він віддав, один залишився. Знову черга обернулася, дійшла до нього; мати (юнака) закричала, заплакала, заридала. Між тим, хане мій, син Аруза Басат раніше пішов у похід, на той час він повернувся; стара каже: «Тепер Басат повернувся з набігу; я піду; може, він дасть мені одного бранця, і я врятую свого хлопчика». Коли Басат сидів, поставивши свою золоту парасоль, побачили, що йде стара; вона прийшла, увійшла (до намету), привіталася, заплакала і каже: «Ти, чия стріла з держакон не вміщається на твоїй долоні, чий міцний лук з рогів козла, чие ім'я славне серед внутрішніх Огузів, серед зовнішніх Огузів, син Аруза, сину мій, Басат, допоможи мені!». Басат каже: «Чого ти хочеш?». Стара каже: «У брехливому світі з'явився один чоловік; він не давав народу огузів розташуватися на літніх пасовищах. Тим, хто рубав чорними булатними мечами, він не дав відрізати в себе жодного волоса; тим, хто стрясав очеретяними списами, він не дав себе поранити; ті, хто пускали березові стріли, справи не зробили. Ватажку витязів Казану він завдав удару; його

брат Кара-Гюне від його руки загинув; Емене (з роду) Бегдюр, із закривавленими вусами, від його руки знесилів; твого білобородого батька Аруза він змусив вивергати кров; посеред змагання у твого брата Кияна-Сельджука лопнула жовч, він сконав; з інших беків огузів він кого здолав, кого вбив. Сім разів він проганяв огузів з їхніх місць, вирішив накласти на них данину, наклав; він зажадав на день по дві людини, по п'ятсот баранів; Юкю-Коджу і Япаглу-Коджу йому дали в служниці. У кого було чотири сини, той дав одного; в кого було три сини, дав одного; у кого було два сини, дав одного. У мене було два хлопчики, я дала одного, залишився один; черга обернулася, знову дійшла до мене; його теж хочуть взяти, хане мій, допоможи мені!». Темні очі Басата наповнилися сльозами через його брата; він заговорив – подивимося, хане мій, що він говорив:

«Мабуть, той гнобитель велів розтрощити твої шатра, що були поставлені на темній землі, брате!

Мабуть, той гнобитель велів вибрати з їх табунів твоїх швидких коней, брате!

Мабуць, той гнобитель вивів з їхніх рядів твоїх
одногогорбих верблюдів, брате!

Мабуць, той гнобитель вбив твоїх баранів, що
ти вбивав собі на їжу, брате!

Мабуць, той гнобитель розлучив з тобою твою
наречену, що ти з гордістю привів, брате!

Мабуць, ти змусив плакати мого білобородого
батька, примовляючи: «Сину мій», брате!

Мабуць, ти змусив страждати мою білолицю
матір, брате!

Брате, вершина моєї чорної гори, що лежить
проти (нас)!

Брате, розлиття моєї повноводною прекрасної
річки!

Брате, міць мого сильного стану!

Брате, світло моїх темних очей! з моїм братом
я розлучений!».

(Так) кажучи, він плакав і ридав, дав тій жінці
бранця.

«Піди, врятуй свого сина», – сказав він. Жінка
взяла (бранця), прийшла, віддала за свого сина,
разом із тим принесла Арузу радісну звістку,

сказала: «Твій син повернувся». Аруз зрадив, з рештою беками огузів прийшов зустріти Басата. Басат поцілував руку свого батька; вони разом плакали, ридали. Він прийшов до будинку своєї матері; його мати вийшла йому назустріч, обняла свого хлопчика; Басат поцілував руку своєї матері; вони були разом, разом стогнали.

Зібралися беки Огузів, почали їсти і пити; Басат каже: «Беки, заради долі брата я зійдуся з Тепе-Гьозом; що накажете? «Тут Казан-бек заговорив – подивимося, хане мій, що він говорить:

«Чорним криком піднявся Тепе-Гьоз;

Перед лицем престолу божого я оточив його,
не міг взяти, Басате!

Чорним тигром піднявся Тепе-Гьоз;

На чорних горах я оточив його, не міг взяти,
Басате!

Лютим левом піднявся Тепе-Гьоз;

В густих очеретах я оточив його, не міг взяти,
Басате!

Будь ти чоловіком, будь беком, зі мною,
Казаном, тобі не зрівнятися, Басате!

Не примушуй плакати свого білобородого батька, не змушуй стогнати свою сивоволосу матір!».

Басат каже: «Неодмінно піду». Казан каже: «Як знаєш». Його батько заплакав, каже: «Сину, не залишай мого родинного гнізда без господаря, зроби милість, не йди!». Басат каже: «Ні, білобородий, поважний батьку, піду». Він не послухався, взяв зі свого камзола жменю стріл, засунув їх за пояс, оперезався мечем, перекинув через лікоть свій лук, приладнав свої чоботи, поцілував руку батька й матері, попрощався, сказав: «Залишайтеся живі-здорові!».

Він прийшов до скелі, де готувалася печеня для Тепе-Гьоза, побачив, що Тепе-Гьоз один (лежить), підставивши спину під сонце. Він натягнув (лука), вийняв з-за пояса одну стрілу, пустив стрілу в печінку Тепе-Гьоза; стріла не пройшла, розкололася. Він вийняв ще стрілу, вона теж розкололася; Тепе-Гьоз сказав старим: «Мухи цього місця нам набридли». Басат випустив ще стрілу, вона теж розкололася; один шматок її впав перед Тепе-Гьозом; Тепе-Гьоз схопився, подивився, побачив Басата, вдарив у долоні, голо-

сно зареготав, говорить старим: «Від огузів до нас знову з якогось боку прийшла страва». Він погнав Басата перед собою, схопив його, змусив лягти його шиєю (донизу), приніс у своє лігво, засунув у халяву свого чобота, каже: «Слухайте, старі, до другого сніданку ви мені цього приготуєте, я поїм». Він знову заснув. У Басата був кинджал; він розрізав чобіт, вийшов зсередини і каже: «Скажіть, старі люди, в чому його смерть?». Вони сказали: «Не знаємо; але крім ока в нього ніде м'яса немає». Басат підійшов до голови Тепе-Гъоза, підняв її, подивився, побачив, що око в нього з м'яса; він каже: «Слухайте, старі, покладіть ніж на вогнище, щоб він розжарився». Кинули ніж на вогнище, він розжарився; Басат взяв його в руки, воздав хвалу Мухаммеду, чиє ім'я славне, встромив ножа в око Тепе-Гъоза так, що око згинуло; він видав такий крик, так загарчав, що відгукнулися гори і каміння. Басат відскочив, увійшов у печеру до баранів; Тепе-Гъоз зрозумів, що Басат у печері, він зайняв вихід з печери, поставив одну ногу на одну сторону виходу, іншу – на іншу і каже: «Слухайте, барани з козлом на чолі! Проходьте один за одним, проходьте!».

Барани проходили один за іншим, проходили; у кожного він піднімав голову; «ягнята і баран, що піднімає моє багатство, проходьте», – говорив він. Один баран піднявся з місця, і витріщився; тільки що Басат повалив барана, зарізав, зняв з нього шкіру, хвоста і голови від шкіри не відокремив, одягнувся в шкіру. Басат підійшов до Тепе-Гьоза; Тепе-Гьоз теж зрозумів, що в шкірі Басат; він каже: «баран, що піднімає моє багатство, ти зрозумів, від чого мені буде погибель; я так вдарю тебе об стіну печери, що твій хвіст змаже печеру жиром». Басат простягнув Тепе-Гьозу в руки голову барана.

Тепе-Гьоз міцно захопився за роги, підняв; у нього в руках залишилися роги і шкіра; Басат перескочив через тулуб Тепе-Гьоза, вийшов. Тепе-Гьоз, піднявши роги, вдарив їх об землю і каже: «Юначе, чи врятувався?». Басат каже: «Бог мене врятував». Тепе-Гьоз каже: «Слухай, юначе, візьми той перстень, що на моєму пальці, одягни його на свій палець; проти тебе будуть безсилі і стріла, і меч. Басат взяв перстень, надів його на свій палець; Тепе-Гьоз каже: «Юначе, чи взяв ти перстень, чи надів?». Басат каже: «Надів». Тепе-

Гъоз погнався за Басатом, наносив удари кинджалом, різав; (Басат) відскочив, зупинився на широкому місці, побачив, що перстень знову лежить під ногами Тепе-Гъоза. Тепе-Гъоз каже: «То чи врятувався ти?». Басат каже: «Бог мене врятував». Тепе-Гъоз каже: «Юначе, чи бачив ти той купол?». Басат каже: «Бачив». Тепе-Гъоз каже: «Це – моя скарбниця; піди, наклади печатку, щоб її не взяли ті старі». Басат увійшов усередину купола, побачив, що (там) накопичено золото і срібло, при погляді (на це) він забувся. Тепе-Гъоз зайняв вихід з купола, каже: «Чи увійшов ти до купола?». Басат каже: «Увійшов». Тепе-Гъоз каже: «Я завдам такого удару, що ти разом з куполом розсиплешся». Басату прийшли на думку такі слова: «Немає бога, крім Аллаха, Мухаммед – посланник Аллаха»; негайно купол розколовся, в семи місцях відкрилися ворота, через одні з них він вийшов. Тепе-Гъоз засунув свою руку в купол, завдав такого удару, що купол перевернувся догори дном; Тепе-Гъоз каже: «Юначе, чи врятувався ти?». Басат каже: «Бог мене врятував». Тепе-Гъоз каже: «На тебе немає смерті; чи бачив ти ту печеру?». Басат каже: «Бачив». Тепе-Гъоз каже: «Там два мечі,

один із кров'ю, інший без крові; той меч без крові відрубав мені голову; йди принеси, відрубай мені голову». Басат пішов до воріт печери, побачив, що безкровний меч, не перестаючи, опускається і піднімається; Басат каже: «Не підйду я до нього, не вживши заходів». Він витягнув свій власний меч, торкнувся ним (того меча); його меч розбився на дві частини. Він пішов, приніс дерево, доторкнувся ним до меча; меч розбив і дерево на дві частини. Тоді він взяв у руки свій лук, пустив стрілою в основу меча, в той ланцюг, (на якій він висів); меч впав на землю, заглибився (в неї); він сховав свій меч у піхви, міцно вхопився за рукоятку того меча, прийшов і каже: «Як почувася, Тепе-Гьоз?». Тепе-Гьоз каже: «Юначе, ти знову не помер?». Басат каже: «Бог мене врятував». Тепе-Гьоз каже: «На тебе немає смерті». Гучним голосом заговорив Тепе-Гьоз – подивимося, що він говорив:

«Око моє, око, єдине моє око!

Тобою, єдине око, я розбивав огузів;

зі світлим оком, джигіте, ти розлучив мене;

із солодкою душею та розлучить всемогутній тебе!

Як я терплю біль в оці сьогодні,
так нехай ніякому джигіту не дасть очей
всемогутній бог сьогодні!».

Знову каже Тепе-Гьоз:

«Те місце, джигіте, де ти залишаєшся, звідки
піднімаєшся, яке це місце? Коли ти заблукаєш в
темну ніч, на кого твоя надія?

Хто ваш хан, що піднімає непохитний
прапор?

У день битви попереду інших (хто вдаряє, хто
ваш витязь)?

Як звати твоє матір?).

Як звати твого білобородого батька?

Для хоробрих мужів приховувати від чоловіка
своє ім'я ганебно;

Як тебе звати, джигіте, скажи мені!».

Басат почав говорити Тепе-Гьозу –
подивимося, хане мій, що він говорив:

«Місце, де я залишаюся, звідки піднімаюся, –
Гюн-Ортач;

коли я заблукаю темної ночі, моя надія –
Аллах;

піднімає непохитний прапор хан наш –
Баяндур-хан;

у день битви попереду інших витязь наш, що
вдаряє – син Салора Казан.

Запитаєш ім'я моєї матері – міцне дерево;

запитаєш ім'я мого батька – лютий лев;

запитаєш моє ім'я – син Аруза Басат».

Тепе-Гъоз каже:

«Тоді (ми) брати, не губи мене».

Басат каже:

«Негіднику, ти змусив плакати мого білобо-
родого батька;

ти змусив стогнати мою сивоволосу матір;

ти вбив мого брата Кияна;

ти зробив вдовою мою білолицю невістку;

ти залишив сиротами її яснооких немовлят;

чи залишити мені тебе?

Допоки я не оголю свого чорного булатного
меча,

Не відрубую твоєї голови в шапці з Кафи,

не проллю на землю твоєї червоної крові,

Не помщуся за кров мого брата Кияна, я тебе не залишу».

Тут Тепе-Гьоз знову заговорив:

«Я говорив, що піднімуся і встану зі свого місця;

я говорив, що порушу договір з рештою беками огузів;

я говорив, що знищу тих з них, хто знову з'явився на світ;

я говорив, що (хоч) раз наїмся досхочу людського м'яса;

я говорив, що інші беки Огузів, зібравшись, підуть на мене;

я говорив, що втечу, увійду в печеру, де готують мені печеню;

я говорив, що пускатиму камені важкою машиною;

я говорив, що камінь опуститься, потрапить мені в голову і я помру.

Зі світлим оком, джигіте, ти розлучив мене, із солодкою душею нехай розлучить всемогутній тебе!».

Тепе-Гъоз знову заговорив:

«Білобородих старих я багато змушував плакати;

мабуть, їхні білі бороди, їхні прокльони накликали біду на тебе, моє око!

Сивоволосих жінок я багато змушував плакати;

Ймовірно, сльози їхніх очей накликали біду на тебе, моє око!

Я з'їв багато джигітів з потемнілою шкірою; ймовірно, вони накликали біду на тебе, моє око!

Я з'їв багато дівчаток з ручками, пофарбованими хною; імовірно, ті, хто обіймав їх, накликали біду на тебе, моє око!

Як я терплю біль в оці сьогодні, так всемогутній бог нехай не дасть жодному джигіту очей сьогодні!

Око моє, око моє єдине, око!».

Басат розгнівався, встав зі свого місця, змусив Тепе-Гъоза опуститися на коліна, як верблюда, відрубав йому голову його власним мечем, зробив отвір, вставив тятиву лука, потроху потягнув її до виходу з печери, послав Юкю-Коджу і Япаглу-

Коджу з радісною звісткою до Огузів; вони сіли на світло-сивих коней і вирушили. До племен інших огузів прийшла звістка; вони прискакали до будинку Аруза-Коджі, (широкими) вустами, подібно коню, принесли радісну звістку батькові Басата: «Радісна звістка, твій син відрубав голову Тепе-Гъозу», – сказали вони. Зібралися інші беки Огузів, прийшли до печери, де готували печеню, поклали на середину голову Тепе-Гъоза.

Прийшов мій дід Горгуд, заграв радісну пісню, розповів, що сталося з мужами-борцями, дав благословення Басату: «Коли ти будеш підніматися на чорну гору, нехай (бог) дасть тобі піднятися, нехай дасть переправитися через обагрені кров'ю річки, – сказав він. «Мужньо ти помстився за кров свого брата, позбавив від ярма інших огузів, нехай зробить всемогутній бог білим твій лик, Басате! –, сказав він.

Коли настане час смерті, нехай не розлучить тебе (бог) із чистою вірою, хай простить твої гріхи заради Мухаммеда обраного, чие ім'я славне, хане мій!

Дастан «Кітабі Деде Ґорґуд»

Азербайджан розташований на Великому шовковому шляху, що об'єднує Азію та Європу, на березі Каспійського моря. Багатий на пам'ятки культурної спадщини, що охороняються ЮНЕСКО, Азербайджан є прикладом толерантності і мультикультуралізму, де в мирі й дружбі проживають десятки народів, етнічних і релігійних меншин.

Писані азербайджанською (тюркською) мовою, що з найдавніших часів є єдиним засобом для спілкування людей різних національностей, епічні сказання, дастани, казки, інші фольклорні зразки – незліченні. І всі вони зберігають морально-етичні цінності свого часу.

Однією з таких пам'яток нематеріальної культури є епос «Кітабі Деде Ґорґуд». Епос вперше був введений у науковий обіг у 1815 році німецьким сходознавцем Генріхом Фрідріхом фон Діцем. Переклавши одне з його оповідань німецькою мовою, фон Діц написав до нього передмову і опублікував у Берліні.

2000 року в Азербайджані на рівні ЮНЕСКО було відзначено 1300-річчя епосу «Кітабі Деде Ґорґуд». Загальнонаціональний лідер азербайджанського народу Ґейдар Алієв з цього приводу сказав: «Будучи дзеркалом історії, етнічної пам'яті, архаїчного мислення азербайджанського народу, «Кітабі Деде Ґорґуд» – немов пісня нашої мови, духовності, душі, має важливе культурно-естетичне значення».

Епос «Кітабі Деде Ґорґуд» складається з 12 сказань і передмови. Деде Ґорґуд – співець епосу, мудрий озан, що прожив тривале життя і добре знав історичне минуле азербайджанського народу, азербайджанський Гомер. Кожне зі сказань епосу яскравими художніми фарбами описує та оспівує міфологічне світобачення азербайджанського народу, його історію, звичаї і традиції, його боротьбу, побут, мову, релігію, культуру.

Упродовж останніх 200 років епос «Кітабі Деде Ґорґуд» досліджували німецькі, італійські, російські, турецькі, голландські, англійські, угорські, французькі вчені. Він ставав об'єктом вивчення з боку найвідоміших сходознавців світу. Різні оповіді з епосу та його герої порівнювали з образами грецької та римської міфології, а іноді, як це робив фон Діц, відзначали, що «Кітабі Деде Ґорґуд» є пам'яткою ще давніших часів. З філологічного погляду «Кітабі Деде Ґорґуд» співзвучний із древніми епічними

творами різних народів, а отже, він стає також об'єктом досліджень фахівців з інших галузей, наприклад, германістів.

Створений азербайджанським народом, епос «Кітабі Деде Горгуд» своїм людинолюбством, закликом жити в мирі і дружбі, є надбанням не лише азербайджанців, не лише тюркського світу, а й усього людства.

Сарраф Балахан

Генріх Фрідріх фон Діц (1751–1817)

Видний німецький дипломат і сходознавець Генріх Фрідріх фон Діц народився у 1751 році в німецькому (прусьському) місті Бернбург у сім'ї торговця. У 1769 році, аби навчатися юриспруденції, він вступає до Галльського університету. Після завершення академічної освіти, 11 років працює в Магдебурзі в розпорядженні провінційного уряду, завдяки своїм здібностям від рядового референта дослужується до посади начальника канцелярії.

16 травня 1784 р. – день, коли королем Фрідріхом Великим він був призначений радником у Посольство в Туреччині, став знаменним в його майбутній долі. Не маючи сходознавчої освіти, фон Діц вивчив турецьку та інші східні мови під час роботи у Посольстві в Стамбулі. У 1806 році король Фрідріх Вільгельм II удостоює його благородного звання, призначає уповноваженим міністром, Надзвичайним Послом Пруссії в Туреччині. Завдяки великій любові до тюрків і своїй особливій обдарованості, упро-

довж 6 років у Стамбулі він зібрав багато рідкісних східних рукописів. За словами самого фон Діца, а також згідно з інформацією, що міститься в енциклопедії, в його бібліотеці зберігалися 1 7000 книг і 856 рукописів, 407 з яких належали Сходу.

Відкликаний у 1790 році з посади посла, фон Діц розпочинає дослідження зібраних ним рідкісних рукописів турецькою, арабською та перською мовами. У 1811 році він публікує «Кабуснаме», а в 1811–1815 рр. – збірку «Вибране з рукописних пам'яток Азії», що складається зі східних рукописів. До збірки увійшли такі твори, як трактат Шейха Мухаммеда Лалезарі «Мізан-і Азхар», «Музаффернаме» Бузрі Джумхура, книга подорожей Катібі Румі «Мірат-ал-Мамалік», огузнаме паремій «Книга Огуза» і «Пісня про те, як Басат убив Тепе-Ѓьоза». Цією своєю діяльністю Діц здобув любов славетного мислителя і поета Гете. За важливу роль, відіграну в його житті і діяльності, Йоганн Вольфганг фон Гете в частині «Примітки та міркування» свого Східно-західного дивана» один із розділів присвячує видатному сходознавцю Діцу, висловлює йому свою повагу і подяку.

Пізніше, в 1816 році, фон Діц перекладає та надсилає Гете «Розповіді Мулли Насреддіна». Разом зі своїми сучасниками – найвидатнішими вченими Пруссії Фрідріхом

Августом Вольфом, Олександром фон Гумбольдтом, Шлегелем і братами Грімм він зробив свій неоціненний внесок у розвиток німецького романтизму, був одним із основоположників літературної компаративістики.

З 1814 року у творчості Генріха фон Діца починається період «Кітабі Деде Ґорґуда». Власноруч зробивши списки огузнаме «Кітабі Деде Ґорґуд», що зберігалися в Дрезденській королівській бібліотеці і досі не привертали уваги дослідників, він переклав німецькою мовою «Пісню про те, як Басат убив Тепе-Ґьоза» і видав його з великою передмовою. Цією працею учений, який дав світовій науці новий епос, порівняв образ Тепе-Ґьоза з дастану з циклопом Гомера і обґрунтував думку, що образ Тепе-Ґьоза давніший за Поліфема. У 1814 році за внесок у світову сходознавчу науку фон Діц був обраний почесним членом Російської академії наук.

Раван Гасанов

Іменний покажчик

1. **Прелат** – один із вищих чинів католицької церкви.
2. **Циклоп** – міфічне чудовисько з одним оком на лобі.
3. **Фоліант** – книга формату *in folio*, в якій розмір сторінки дорівнює половині розміру традиційного аркуша.
4. **Паул** – мансійський народ, **Паулус** – мансійці.
5. **Гая** – повинно бути «Кайї». Назва племені в огузів.
6. **Штріттер** – німецький сходознавець та історик. Йоганн Готгільф Штріттер (1740–1801).
7. **Де Гін** – Жозеф де Гін (1721–1800) . Французький сходознавець та історик.
8. **Іконіум** – нині Конья (область у Туреччині).
9. **Оксус** – у давній історії Окс, Джейхун (у арабів), нині Амудар'їнська область.
10. **Поліфем** – той самий циклоп у Гомера.
11. **Аргос** – один із давньогрецьких міфічних циклопів.
12. **Бронтес** – один із давньогрецьких міфічних циклопів.

13. **Солус** – бог сонця.
14. **Лупара** – острів у Греції.
15. **Аполло** – в давньогрецькій і давньоримській міфології бог сонця, світла, мудрості, покровитель живопису. Син Зевса і Лети.
16. **Макробій** – Амвросій Феодосій Макробій, давньоримський філософ і мовознавець.
17. **Цицерон** – Марк Туллій давньоримський оратор, політичний діяч і філософ (106 р. до н. е. – 43 рік н.е.).
18. **Аргос** – місто в Пелопоннесі, в Стародавній Греції.
19. **Лікія** – держава в Малій Азії, перекладається як «Країна світла».
20. **Страбон** – давньогрецький історик і географ (64/63 рр. до н. е. – 23/24 рр. н. е.)
21. **Науплія** – місто в Греції.
22. **Гомер** – давньогрецький поет, автор епічних поем «Іліада» та «Одіссея» (вважається, що жив приблизно в XII–VII ст. до н. е.).
23. **Трінакрія** – нині Сицилія.
24. **Лілібейська затока** – затока на західному узбережжі Сицилії.
25. **Етна** – назва гори.
26. **Фарагліоні** – назва острова, де мешкали циклопи.

27. *Катанія* – провінція в Італії.
28. *Вал ді Демоне* – означає долину демонів, розташована на півночі Катанії.
29. *Нептун* – в давньоримській міфології бог морів.
30. *Німфа Тоза* – морська німфа.
31. *Амфідріта* – дружина Посейдона.
32. *Німфа Штілбе* – уявна мати Поліфема.
33. *Амініоне* – уявна мати Поліфема.
34. *Елатус* – уявний батько Поліфема.
35. *Аргонавти* – команда Ясона, яка на кораблі «Арго» вирушила за золотим руном.
36. *Платон* – давньогрецький філософ-ідеаліст.
37. *Аеліан (Klaudius Aelianus) (170–222)* – римський філософ, учитель риторики.
38. *Теофіл фон Едесса (695–785)* – сирійський вчений з Едесси (нині Урфа, Туреччина).
39. *Фабрицій Геронім (1537–1619)* – італійський учений.
40. *Діо Крісостомус (344–407)* – грецький оратор, філософ, історик.
41. *Пріам* – батько Гектора і Париса, цар Трої.

**Перекладачі передмови Генріха Фрідріха
фон Діца під назвою «Новознайдений
огузький циклоп у порівнянні з циклопом
Гомера» та розділу «Пісня про те,
як Басат вбив Тепе-Гьоза»**

1. **Азербайджанська** – Тельман Кязимов (доцент Бакинського слов'янського університету), Раван Гасанов (головний консультант Бакинського міжнародного центру мультикультуралізму).
2. **Аварська** – Джаміля Кейсеровська (науковий співробітник Інституту мовознавства Національної академії наук Азербайджану).
3. **Англійська** – Анна Томсон (письменник і перекладач).
4. **Арабська** – Ахмед Самі (доцент Університету Айн-Шамс, Єгипет, директор Єгипетського центру культурно-освітніх зв'язків).
5. **Вірменська** – Гафар Чахмаґли (доцент Університету Ерджієс, Туреччина, журналіст).

6. **Угорська** – Ерделі Мелінда (співробітник Університету Лоранда Етвеша, Угорицина, тюрколог).
7. **Грецька** – Саїда Мегдієва (науковий співробітник Бакинського слов'янського університету, голова грецької громади Азербайджану «Арго»).
8. **Грузинська** – Імір Мамедлі (поет, видавець і перекладач).
9. **Єврейська** – Тарана Гусейнова (доцент Бакинського державного університету), Хадас Мелех (учитель школи № 3 в Ізраїлі, перекладач).
10. **Індійська** – Судха Сварнакар (професор Державного університету Парайба, Бразилія).
11. **Італійська** – Даніеле Франзоні (співробітник Генуезького університету, Італія, перекладач).
12. **Китайська** – Лей Чен (співробітник газети «Молодь Китаю», що видається в Китайській Народній Республіці).
13. **Курдська** – Фахраддін Пашаєв (директор Курдського культурного центру «Ронахі», перекладач).
14. **Лезгинська** – Седает Керімова (головний редактор газети «Самур», письменник, публіцист).

15. **Німецька** – Генріх Фрідріх фон Діц (німецький дипломат і сходознавець).
16. **Перська** – Мохсун Нагісойлу (член-кореспондент Національної академії наук Азербайджану, професор), Шахла Абдуллаєва (консультант Архіву політичних документів Управління справами Президента Азербайджанської Республіки, д. ф.н.).
17. **Російська** – В.В.Бартольд (російський вчений-сходознавець, академік), Сейфал Гасанов (доцент Бакинського слов'янського університету).
18. **Таліська** – Мехман Гараханоглу (письменник, критик і перекладач).
19. **Татська** – Рахшанда Байрамова (представниця татської громади Азербайджану, історик).
20. **Турецька** – Фікрет Туркмен (професор Егейського університету, Туреччина).
21. **Удінська** – Роберт Мобілі (керівник громади албанських християн-удінців Азербайджану, головний науковий співробітник Бакинського державного університету), Рафік Данагарі (представник громади албанських християн-удінців Азербайджану, перекладач).

22. **Українська** – Мехман Салманов (перекладач, працівник Національної телекомпанії України, активіст азербайджанської громади України), Олена Семенчук (літературний редактор Національної телекомпанії України).
23. **Французька** – Мішель Боздемір (професор Університету східних мов і культур INALCO (Національний інститут східних мов і культур, Франція).
24. **Хіналігська** – Закір Агаєв (представник хіналігської громади Азербайджану, перекладач).
25. **Японська** – Такаюкі Йокота Муракамі (ас. професор Університету Осаки, Японія).

Зміст

Розпорядження Президента Азербайджанської Республіки Ільхама Алієва	4
З любов'ю до фон Діца (вступне слово)	7

Генріх Фрідріх фон Діц

Новознайдений огузький циклоп у порівнянні з циклопом Гомера	11
Пісня про те, як Басат вбив Тепе-Гьоза	43
Дастан «Кітабі Деде Горгуд»	65
Генріх Фрідріх фон Діц	68
Іменний покажчик	71
Перекладачі.....	75

*Редактор видавництва – Аліш Агамірзоев
Технічний редактор – Матанат Гараханова*

Підписано до друку: 05.11.2015. Об'єм: 5 д. а.
Гарнітура: Palatino. Тираж 1000.

ВСП «Мутарджім»,
Азербайджан, AZ 1014, Баку, вул. Расула Рзи, 125.
Тел.: (+994) 596 21 44, e-mail: mutarjim@mail.ru
www.mutercim.az